

12. Croft W., Cruse D. A. *Cognitive Linguistics*. Cambridge, 2004. 356 p.
13. Cruse D. A. *Lexical Semantics*. Cambridge, 1986. 310 p.
14. Gibbs R. W. The Cognitive Psychological Reality of Image Schemas and Their Transformations. *Cognitive Linguistics: Basic Readings*. Berlin; New York, 2006. P. 239–268.
15. Houghton W. *The Victorian Frame of Mind*. New Haven, 1963. 189 p.
16. Jones S., Murphy M. L., Paradis C., Willners C. *Antonyms in English: Construals, Construction and Canonicity*. Cambridge, 2012. 169 p.
17. Keys R. *Euphemania: Our Love Affair with Euphemisms*. New York, 2010. 288 p.
18. Lakoff G. *Women, Fire, and Dangerous Things. What Categories Reveal About the Mind*. Chicago; London, 1990. 614 p.
19. Langacker R. *The Foundations of Cognitive Grammar: Volume 1: Theoretical Prerequisites*. Stanford, 1987. 540 p.
20. Rosch E. Principles of Categorization. *Cognition and Categorization*. Hillsdale, 1987. P. 27–48.
21. Taylor R. *Cognitive Grammar*. Oxford, 2002. 634 p.

УДК 81'373.4:821.161.2

DOI <https://doi.org/10.26661/2414-9594-2018-1-08>

СПЕЦИФІКА ТЕРМІНА В ХУДОЖНЬОМУ МОВЛЕННІ (НА ПРИКЛАДІ ПОЕМИ Є. МАЛАНЮКА “П’ЯТА СИМФОНІЯ”)

Воронюк І. О., к. філол. н., доцент

*Запорізький національний технічний університет,
вул. Жуковського, 64, м. Запоріжжя, Україна*

IrynaVoronyuk@gmail.com

У роботі проаналізовано функціонування термінологічної лексики у поемі Є. Маланюка “П’ята симфонія”, встановлено особливості її використання в художньому мовленні, досліджено процеси детермінологізації. Розкрито потенційні семантичні, стилістичні, емоційно-експресивні можливості спеціальної лексики в контексті літературного твору.

Ключові слова: художнє мовлення, науковий текст, термінологіка, семантичні трансформації, детермінологізація.

SPECIFICATION OF THE TERM IN ARTISTIC LINGUISTICS (BASED UPON THE POEM OF Y.MALANYUK “THE FIFTH SYMPHONY”)

Voroniuk I. O., PhD in Philology, associate professor

*Zaporizhzhya National Technical University
Zhukovsky str., 64, Zaporizhzhya, Ukraine*

This article deals with the functioning of the terminological vocabulary in the poem “The Fifth Symphony” by Y. Malanyuk. The peculiarities of using terms in the literary text as well as determinization processes are given special attention. Potential semantic, stylistic, emotional and expressive possibilities of special vocabulary in the context of a literary work are revealed.

The terms are integral and specific means of the vocabulary of the scientific language, in which they have their main purpose, are not subject to metaphORIZATION and do not have an emotional and expressive color. However, in the artistic speech, they undergo certain semantic transformations, become independent elements of the lexical system of artistic speech, means of artistic representation. Such interaction, enriching the literary language with new words, reveals the hidden possibilities of the very terms that are implemented in the artistic texts.

In the art of Y. Malanyuk, we see the use of a large number of terminological vocabulary inherent in all the writers of the interwar era.

For example, in his poem Y. Malanyuk “The Fifth Symphony” functions the terminology of various branches of science and spheres of social activity. If military, philosophical, psychological terminology is used predominantly in its direct terminological meaning, the author truthfully and actually describes the situation at that time, which is explained by the usual necessity of transferring the situation and the internal state of the lyrical and the author himself. Art studies, partly physical, biological, are most often used in figurative, metaphorical, for the fulfillment of their main task in artistic creativity – the reproduction of reality in images. In addition to the metaphor, Y. Malanyuk uses such means as comparison, synecdoche, epithet, antithesis. The use of the term in the figurative descriptive function often leads to the creation of a comic effect.

On the basis of a realistic linguistic analysis of the texts of Y. Malanyuk, the author of the article comes to the conclusion that the language of works is characterized by the successful use of terms, which shows not only the peculiarities of his individual-authorial style, but also enriches the language with new expressive means. The use of terms in the works of Y. Malanyuk confirms the opinion that their use is not limited to scientific texts, but, on the contrary, extends the scope of its operation in the art text as a whole. However, the term is used in the work of art not only for the aesthetic purpose. The use of professional nominations in fiction is conditioned not only by the artistic taste and skill, but also by the scientific orientation of certain information, which achieves a certain intellectualization of texts.

Key words: artistic speech, scientific text, terminology, semantic transformations, determinologization.

У низці актуальних питань сучасної лінгвістичної науки важливе місце посідає вивчення художніх текстів щодо використання в їх структурі засобів наукового мовлення, зокрема термінів. Функціонування термінів у мові художньої літератури є закономірним і динамічним процесом, у якому відбиваються нові тенденції інтеграційних процесів української літературної мови. Українській літературі властиві стилістичні прийоми введення наукової термінології в образну тканину художніх творів.

Використання термінів у поетичних і прозових творах досліджували Г. Городиловська, В. Карпова, А. Коваль, Я. Стецько, В. Ярмак та інші. Увага дослідників була зосереджена на термінах як складниках ідіостилю письменників, здійснювався лексико-семантичний аналіз термінологіки, розглядалися лінгвістичні аспекти синтезу наук і мистецтв на рівні жанру, мовних засобів тощо. Творчість українського письменника, націоналіста, військовика Є. Маланюка перебувала в першу чергу під літературознавчим кутом вивчення. Метою запропонованого дослідження є встановити особливості використання термінів у художньому мовленні Є. Маланюка, зокрема в поемі “П’ята симфонія”, оскільки дотепер у сучасному мовознавстві та літературознавстві цьому достатньої уваги приділено не було. Для досягнення мети поставлено такі завдання: показати функції термінів у авторській мові, з’ясувати семантичні трансформації та процеси детермінологізації цих мовних явищ. Об’єктом вивчення обрано художню творчість Є. Маланюка, зокрема його поему “П’ята симфонія”, предметом – стилістичні функції термінологіки.

Терміни є невід’ємним і специфічним засобом словникового складу наукової мови, у якій вони мають своє основне призначення, не підлягають метафоризації й не мають емоційно-експресивного забарвлення (термінологи підходять до проблеми функціонування термінів у науковій літературі як до проблеми номінаційної). Однак реальне функціонування термінів не обмежується суто межами наукового мовлення й часто суперечить їхній потенційній нейтральності. Таке неоднозначне поводження термінів пов’язане передусім із мовою художньої літератури, яка передбачає наявність певних стильових особливостей їхнього вживання (проблема естетична, лінгвістична). У художньому мовленні терміни зазнають певних семантичних трансформацій (від появи експресивно-емоційного забарвлення до розвитку нового метафоричного значення), додаткових смислових відтінків, нових асоціативних і функційних нашарувань, тобто стають самостійними елементами лексичної системи художнього мовлення, засобами художнього зображення. Через те вони, як влучно зауважує В. Карпова, “вимагають особливого уважного ставлення до себе, бездоганного відчуття всіх додаткових “обертонів”, які виникають при їх уведенні до художнього тексту” [1, с. 14].

Терміни утворюють одну з численних мовних підсистем – термінологічну. Тісний взаємозв’язок і взаємодія системи мови з її термінологічною підсистемою – характерна риса сучасного життя. Така взаємодія, збагачуючи літературну мову новими словами, крім того, розкриває приховані можливості самих термінів, які саме в художніх текстах реалізують їх.

Отже, цілком виправдано чекати, що в художньому тексті термін має набувати додаткових характеристик, які відповідають вимогам художнього стилю. Перш ніж аналізувати терміни, потрібно визначити, у якому тексті вони вживаються, тобто, як зазначає А. Коваль, “необхідно чітко розрізняти поля: термінологічне, де термін принципово нейтральний і має нульове стилістичне забарвлення, і нетермінологічне, де термін обов’язково втрачає свою нейтральність і потрапляє у складну ієрархію протиставлень у різних парадигматичних і синтагматичних рядах” [5, с. 27]. Звісно, терміни в художньому тексті – це якісно інші слова. Найчастіше вони втрачають тут свою дефініцію, але в них залишається те, що примушує сприймати їх трохи інакше, ніж інші слова художнього твору. Це, мабуть, та відстороненість терміна від художнього контексту, що призводить до неповного його розуміння і певною мірою, як зауважує Г. Рогачова, до “семантичної спустошеності” [2].

Цікавою щодо вивчення ролі та функцій термінологіки є мова творів письменників-вісниківівців, зокрема Є. Маланюка.

У художній творчості Є. Маланюка бачимо використання великої кількості термінологічної лексики, що притаманно всім письменникам міжвоєнної доби (Л. Мосендз, Ю. Дараган, Н. Ливицька-Холодна, О. Теліга, О. Ольжич, Ю. Липа, Є. Маланюк та ін.). Це пояснюється тим, що покоління митців-вісниківівців є не тільки надзвичайно талановитим у художній практиці, а і потужним інтелектуальним осердям міжвоєнної доби (мали вищу освіту, наукові ступені, були авторами наукових розвідок з історії, літературознавства, культурології тощо).

Наприклад, у поемі Є. Маланюка “П’ята симфонія” функціонує термінологія різних галузей наук і сфер суспільної діяльності: мистецтвознавча (*ноктюрн, реквізит, симфонія, скерцо, соната, струна, терції*), медична (*очі, плечі, серце, тіло*), фізична (*криця, мотор*), біологічна (*крило*), психологічна (*гнів, обурення, пристрасть уява*), релігійознавча (*Біг, гріх, молитва, страшний день*), політологічна (*новотвір повновласть*), філософська (*життя, простір, час*), термінологія військової справи (*армія, бригада, генерал, маневр, марш, мапа, полковник, ранга, фронт, штаб*) тощо.

Чималою групою є термінологія військової справи. З одного боку, це пов’язано з ідейно-тематичним задумом автора. З іншого, така лексика є змістом і сутністю світогляду самого Є. Маланюка, що був офіцером УНР і безпосереднім учасником війни з окупантами. Уживаючи терміни в прямому значенні, автор правдиво й реально описує тодішню ситуацію, такі терміни введені також у мову героїв: *база, дивізіон, кулемети, набої, наступ, розвідка, тил, фланг*. У прямому значенні вживається і частина фізико-географічних і технічних термінів, що пояснюється звичайною необхідністю передання обстановки: *дріт, земля, небо, миля, мотор, телефон*.

Кількісно найбільшою групою термінологіки є психологічні терміни. Вони підкреслюють внутрішній стан ліричного героя і самого автора і його ставлення до подій, що відбувалися в той час на українських землях (*гнів, обурення, пристрасть*).

Є в Є. Маланюка і новотвори, своєрідні термінологічні неологізми, як-от: *повновласть* [6, с. 160].

Музична термінологіка, як-от: *симфонія* (вже у назві), *терції*, надає твору героїко-романтичної тональності, потужного, монументального звучання, а також підкреслює велич українських військових у часи національно-визвольних змагань за незалежність України. До того ж, із музикою споріднює не лише метафорична назва поеми, сам твір побудований відповідно до вимог музичного жанру симфонії. Є. Маланюк узяв за епіграф до поеми напис свого улюбленого композитора Людвіга ван Бетховена на партитурі його “П’ятої симфонії”: “So pocht das Schicksal an die Pforte” (“Так доля стукає у двері”), чим і підкреслив стилістичний зв’язок зі сповненою трагізму бетховенською музикою.

Залучення терміна до художнього твору також пов’язане зі стилістичним його використанням. Термінологія становить невичерпне джерело для поповнення метафоричних засобів мови. Терміни, вживаючись у переносному значенні, з певною стилістичною настановою, виступають у нерозривній єдності з художнім образом. Частина лексики, що має термінологічне значення у деяких науках, у творах Є. Маланюка втрачає це значення,

поєднуючись з іншими словами, перетворюється на троп. Якщо військова, філософська, психологічна термінологія вживається переважно у своєму прямому термінологічному значенні, то мистецтвознавча, частково фізична, біологічна – найчастіше у переносному, метафоричному, для виконання свого основного завдання в художній творчості – відтворення дійсності в образах.

Наприклад, найпоширенішим тропом у художніх творах Є. Маланюка, де спостерігається детермінологізація і поетизація термінів, є метафора. За граматичною природою вона є:

1) субстантивною, що виражається генітивною конструкцією, *на крилах пристрасті* [6, с. 161], *криця стуку* [6, с. 159], *стона історії* [6, с. 162];

2) атрибутивною: *опереткова надма* [6, с. 159], *крицеві нотки* [6, с. 165], *крицеве скерцо* [6, с. 169] (таку метафору ще називають метафоричним епітетом);

3) дієслівною: *сонце вдарило* [6, с. 162], *війна конала* [6, с. 164], *гармати гратимуть* [6, с. 169], *струни проспівали* [6, с. 165], *скреготатиме скерцо* [6, с. 169].

У словесній структурі метафори дієслову належить особлива роль. Воно створює динаміку, надає всім переносним ознакам рухливості. За своєю природою дієслово здатне викликати таку експресивність слів у метафорі, яка найбільш уразливо діє на емоції. Не випадково метафоризація дієслів найбільш відчутна в поезії.

Подидуємо і такий художній засіб, як порівняння: *сонце вдарило...мов золота граната* [6, с. 162], *золоті мечі* [6, с. 161] (про промені). До речі, останній приклад у літературознавстві й стилістиці варіативно розглядають як метафорично-порівняльний образ, як незавершений перехід порівняння в метафору.

Представлений і такий різновид метонімії, як синекдоха: *злочинная рука* [6, с. 162] (про ворога), *паперова душечка* [6, с. 160], *жирне тіло* [6, с. 160]. Метонімія справляє враження мовлення “навпростець”, як зауважує Л. Мацько [3, с. 335]. Хоч вона є стильовою рисою живої розмовної мови, як компресована, згорнена номінативна структура, однак у художньому тексті метонімія цікава тим, що ніби вихоплює і висвітлює найважливіше слово, фокусує на ньому увагу.

Переносне вживання терміна в зображально-описовій функції часто призводить до створення комічного ефекту. Деякі терміни вживаються в нетиповій для наукового стилю, але прийнятній у художньому стилі демінутивній формі (*оперетковий, басок*). Таке їх використання підкреслює іронічне звучання авторової думки. Відбір і створення найбільш вдалих мовних номінацій на термінологічній основі, а також їхні комбінації у реченнях і цілому контексті великою мірою залежать від загальної ерудиції автора.

Серед термінів, що в художній тканині тексту є епітетами, варта уваги група внутрішньочуттєвих епітетів. У ній переважають, звісно, не одоративні, а емотивні епітети: *хитрістю підшитий плац* [6, с. 160].

Серед стилістичних фігур слід відзначити антитезу, що є емоційним протиставленням важливих авторові понять. Це яскраво репрезентується на прикладах музичної термінології (що заявлено ще в назві поеми “П’ята симфонія”): *гармати гратимуть симфонію, а не пісню* [6, с. 169].

Отже, у результаті взаємодії із засобами художньої літератури відбувається, як зауважує Г. Городиловська [4], своєрідна експресивна детермінологізація раніше нейтральних термінів. Ця детермінологізація пов’язана з метафоричним переосмисленням спеціальних слів, у результаті чого проходить розширення їхнього значення. Ужиті в переносному значенні наукові лексеми стають центром художньо-образних порівнянь та метафор філософського змісту.

На основі здійсненого лінгвостилістичного аналізу текстів Є. Маланюка можемо зробити висновок про те, що для мови творів характерне вдале використання термінів, яке показує не лише особливості його індивідуально-авторського стилю, а й збагачує мову новими виражальними засобами. Таке вживання зумовлене творчим задумом автора (жанром твору, його ідейно-тематичним змістом), а також індивідуально-авторським підходом до

висвітлюваних явищ. Використання термінів у художній літературі зумовлене тим завданням, яке ставить автор, його естетичним смаком і майстерністю. Терміни мають свої способи використання, вони передають потрібну інформацію, функціують як стилістично-виражальні засоби, що відзначаються незвичайністю вживання через відповідні семантичні трансформації та процеси детермінологізації. З новими відтінками термінологічна лексика створює неповторні, яскраві образи. Образна мова вирізняє твори художньої літератури з-поміж інших текстів. Вона не обмежується традиційними тропами та фігурами, а наповнює естетичним змістом “безобразні” мовні елементи, перетворює їх у систему художньо-мовного бачення світу.

Уживання термінів у творах Є. Маланюка підтверджує думку, що їх використання не обмежується науковими текстами, а, навпаки, розширює сферу свого функціонування в художньому тексті загалом. Однак термін використовується у художньому творі не тільки з естетичною метою. Застосування професійних номінацій у художній літературі зумовлене не лише мистецьким смаком і майстерністю, а й науковою спрямованістю певної інформації, чим досягається певна інтелектуалізація текстів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Карпова В. Термін і художнє слово (Термінологічна лексика в мові сучасної української поезії). Київ : Наукова думка, 1967. 132 с.
2. Рогачова Г. Термін у художньому тексті. URL: [http://ekmair.ukma.kiev.ua/bitstream/123456789/1540/1/Holosovska\(Rohachova\)Termin%20u%20khudozhnomu%20teksti.pdf](http://ekmair.ukma.kiev.ua/bitstream/123456789/1540/1/Holosovska(Rohachova)Termin%20u%20khudozhnomu%20teksti.pdf).
3. Мацько Л., Сидоренко О., Мацько О. Стилїстика української мови: підручник. Київ : Вища школа, 2003. 462 с.
4. Городиловська Г. Переосмислення семантики терміна та розширення сфер його функціонування в сучасній українській літературній мові (на матеріалі художніх творів Романа Іваничука). *Вісник Національного ун-ту “Львівська політехніка”*. Серія “Проблеми української термінології”. 2014. № 791. С. 105–108.
5. Коваль А. Науковий стиль сучасної української літературної мови: Структура наукового тексту. Київ : Вид-во Київ. держ. ун-ту, 1970. 306 с.
6. Маланюк Є. Поезії / упоряд. М. Неврлий. Київ : Укр. письменник, 1992. 318 с.

УДК 811.161.2'373.611

DOI <https://doi.org/10.26661/2414-9594-2018-1-09>

ОБРАЗНА МОТИВАЦІЯ: ПРОБЛЕМИ Й АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Гуцуляк Т. Є., к. філол. н., доцент

*Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
вул. Коцюбинського, 2, м. Чернівці, Україна*

t.gutsuliak@gmail.com

Дослідження структурно-семантичних особливостей похідних одиниць із образним змістом належить до актуальних і ще до кінця не розв’язаних питань сучасного мовознавства. У пропонуваній розвідці обґрунтовано доцільність вживати термінологічне поняття *образні мотиваційні відношення* з урахуванням когнітивно-мовних механізмів їх появи та особливостей закріплення в морфолого-семантичній структурі лексичних одиниць. Терміном образна мотивація охоплено виникнення різнотипних образних уявлень, об’єктивованих у двоплановому змісті похідних слів та їх формальній структурі. Образну мотивацію розглянуто як узагальнене поняття, яке включає формування образно-метафоричних, образно-метонімічних та образно-експресивних відношень між дериватами і їх мотиваційною базою.

Ключові слова: десубстантивні деривати, концептуальна метафора, концептуальна метонімія, мотивація, образ, образна мотивація.